

Mevr. M. J. FRANCKEN-COSTER.

Geboren 13 November 1860. Overleden 22 Januari 1914.

Nog een anderen naam hebben wij moeten schrappen en wel om een zeer droevige reden. Mevr. FRANCKEN—COSTER is niet meer. Haar overlijden treft mij diep en ik kan eenigermate beoordeelen hoeveel in haar verloren gaat. Ik heb haar reeds gekend als juffrouw COSTER, hoofd der Bewaarschool van het „Nut” te Leiden, naar wie Haanstra gaarne belangstellenden in het hervormd Bewaarschoolonderwijs verwees, en later als hoofd der Bewaarschool van de Waalsche Gemeente te Utrecht. Zelf uitnemend praktisch ontwikkeld, wist zij ook het onder haar werkend personeel te bezielen en jonge meisjes voor het Bewaarschoolonderwijs op te leiden, ook litterarisch was zij voor de verspreiding van Fröbels beginselen en hun toepassing in de praktijk werkzaam; ik noem slechts haar welbekend „Ik maak mijn speelgoed zelf” en herinner aan zoo menige bijdrage van hare hand. Haar huwelijk op betrekkelijk lateren leeftijd, met den Heer FRANCKEN te Utrecht, bracht geen wijziging in haar verhouding tot het Fröbelonderwijs, maar deze hare werkzaamheid belette haar ook niet voor haren echtgenoot een trouwe, liefhebbende gade te zijn, die hem bereidde wat wij mannen zoo noodig hebben en wat alleen zulk eene gade ons geven kan, een gelukkig intérieur. Zij zal dus wel zeer gemist worden; maar ligt niet juist in deze smart het vertroostend bewijs, dat zij niet tevergeefs heeft geleefd en gewerkt?

J. H. GUNNING Wz.

DE KINDEREN EN DE DOOD.

Een studie door NANNIE VAN WEHL.

Toen wij thuis kinderen waren, vier gezonde, vroolijke kinderen, die zeer gemakkelijk leerden en van wie door groote menschen nogal notitie werd genomen, misschien wel omdat we allicht begrepen, wat men tot ons zei en onder onze aandacht bracht, hadden we alle vier eenzelfde verlangen, om te hooren van Dood en dooden, en niemand kon ons ergens liever heenbrengen, dan naar het kerkhof.

Onze ouders weigerden vaak onze wenschen op dit punt in te willigen, maar toch gaven ze soms onzen innigen smeebeden gehoor, en over de uren, die ze ons dan schonken, met ons doorgaande de liefelijke Boschjes, en dan binnentredende het hooge hek van de Algemeene Begraafplaats, ligt nog altijd een stilgouden schijn van vrede, geluk, heerlijkheid en een zoete ontroering, die we toen niet onder woorden hadden vermogen te brengen, maar die ik nu ditmaal eens klaar voor mezelf en anderen wil trachten te maken.

Dan dwaalden we door den grooten, zonnigen tuin, waar de rozen schooner bloeien dan wààr ook in 's-Gravenhages omstreken, en waren heel stil en eerbiedig, ofschoon niemand ons ooit tot eerbied had gemaand of uitgelegd had, waarom we hier eerbied moesten hebben. Ik zie nog duidelijk voor me, hoe Vader en Moeder ons maar stil aan ons lot overlieten, opzettelijk, om de indrukken, die we hier opdeden, niet teveel te verdiepen. Ze wezen ons noch op mooie grafstenen, noch op treffende inschriften, als vonden ze het zóó toch al mooi en welletjes genoeg, zóó, met slechts den totaalindruk van 't kerkhof. Doch zacht sprekend wezen we er

K

elkaar op en bleven hier en daar in gedachten verzonken stil staan voor een graf, waarop de twee oudsten een naam al spellend ontdekten, een naam, dien we kenden, en waaraan we soms de herinnering van een tragedie vastknoopten. Zoo herinner ik me nog duidelijk, hoe mijn broer op een nieuwen steen den naam van een jongen ontdekte, die was omgekomen bij het toen nog nieuwe voetballen, en lang bleef ik bij dien steen staan, terwijl fel-duidelijk, als tastbaar, de kop van dien jongen voor me zichtbaar werd, een mager, scherpbesneden jongensgelaat, met een hellen blos, en, boven een hoog voorhoofd, een bos dikke, blonde krullen. En er was iets in me van *benijding* van dien jongen, omdat hij doorgrond moest hebben, dat, wat wij, doch zonder overhaasten, langs stille, liefelijke paden te weten wilden komen.

Ja — een zoet geheim werd daar verborgen voor ons gehouden op 't kerkhof, een zoet geheim. En dat gaf ons de stille ontroering. Wij vroegen wel vaak aan de groote menschen „Dood? wat is dat? Waar ben je, als je dood gaat?” En we hoorden wel al de geijkte antwoorden, maar 't bevredigde ons niet. Zelf trachtten wij tot het geheim door te dringen, en 't leek ons, of elke kerkhofgang ons daar nader toe bracht.

Er was nóg een geheim, dat we vruchteloos te ontsluiten zochten. Het geheim der geboorte.

Als we dat met behulp der groote menschen wilden nader komen, dan ontvingen we ook daar de geijkte antwoorden. Doch zoo rustig en vredig we stonden tegenover het geheim van den Dood, zoo vol opstand, zoo driftig en haastig vond ons het geheim der Geboorte. En zoo onvoldaan, maar van een stille, meelijdende onvoldaanheid, die dacht: „ach, jullie groote menschen weten 't ook al niet” — zoo stil onvoldaan als ons de antwoorden der volwassenen op onze vragen over Dood lieten, evenzoo onvoldaan, maar nu stampvoetend, soms gillend van drift, maakten ons de antwoorden op onze vragen naar de Geboorte. We voelden 't, waarachtig, we *voelden* 't, dat in 't eerste geval de menschen slechts onwaarschijnlijkheden verkondigden, omdat ze zelve niet beter wisten, terwijl we in het tweede geval bij intuïtie vermoedden, met opzet voor den gek gehouden te worden.

Onwaarschijnlijkheden. Ja. Want zelfs het rechtzinnigste antwoord, uitgesproken met de vurigste overtuiging des Geloofs, moest kinderen onwaarschijnlijk toeschijnen.

Hoe! Men kwam in den Hemel — en toch was er een kist neergezet in den diepen kuil! En toch lag er dan later een steen, met een naam erop: „Hier ligt —”.

„Dat was je lichaam”, zeiden ze. „Je ziel was bij onzen lieven Heer.”

Wie zou een kind kunnen uitleggen, wat *ziel* is? Ik denk wel niet, dat ik de groote menschen, die in mijn jeugd tot ons spraken voor zoo heel onnoozel moet houden, omdat het hun niet lukte, ons duidelijk te maken wat je „ziel” was.

Maar als een gewillig kind wou ik dan toch wel probeeren, me voor te stellen wat een „ziel” was en dan zag ik de ziel van dien verongelukten voetballer boven in de lucht — achter een wolk vandaan. Het was hetzelfde gezicht van op den steen; mager, blozend, met dikblond haar. Toch, als ik weer aan zijn graf stond, was het gezicht ook daar — en heelemaal raakte ik in de war, toen ik eens zijn familie, in diepen rouw gekleed, zag schreien, om den steen geschaard. Zij zochten hem toch ook hier, — en enkel hier, naar 't scheen.

Alles wat met „Dood” in verband stond, was van een

uiterste gewichtigheid voor ons, en van groote lieflijkheid. Alles werd gretig opgenomen, alsof alles ons dichter kon brengen bij de ontsluiting van 't Geheim.

Tegenover ons huis stond een Katholieke kerk. Ook woonde er niets dan Katholieken in de buurt. Was er nu iemand gestorven, dan kregen ook wij de kaart, en een rouwkaart werd door ons, kinderen, eerbiedig aangevat en eerbiedig boven gebracht. Was het dan nog vroeg in de week geweest, dan zaten we Zondag stil en aandachtig voor het raam te kijken en te wachten, of de familie van den overledene, die nu stellig en in den zwaarsten rouw, allen met elkander, ter kerke zouden gaan. Stil en aandachtig bezagen we dan de groep: de vrouwen onkenbaar in haar lange, ondoordringbare sluiers, de mannen met stroeve, ernstige gezichten, veel blozender altijd lijkend in hun zwarte kleeven en veel netter en zorgvuldiger gekleed dan anders, naar we meenden. Dat zal dan ook wel, omdat alles nieuw was.

Deze menschen zagen we gaan en aanschouwden hen met een eerbied, of zij nu iets meer wisten van dat, wat wij zoo begeerden te weten. En 't leek ons zoo heel van zelf sprekend, dat ook de andere menschen eerbied voor hen toonden — dat men baan voor hen maakte, hen officieel en statig groette, hen nakeek; dat de bedelaar aan de kerkpoort lang vooruit in postuur ging staan bij hun aankomen.

Een begrafenis was van 't allerhoogste gewicht. Daar stonden we kwartierenlang voor op de hoeken der straten. Reikhalzend gristen we met de oogen de opschriften weg van de kranselinten, en prentten ze in 't geheugen om alles thuis te vertellen. Ik zie me nog staan in de Prinsestraat, een onnoemelijken tijd lang, omdat er vier omgekomen brandweerlui begraven zouden worden. Daar kwamen eindelijk de lijkwagens, vier in getal, allen bedekt met kransen en bouquetten. Vrouwen om me heen schreiden, ik dacht, dat ik wel een slecht hart moest hebben, daar ik niet eens behoefte gevoelde te schreien. Maar een diepe ontroering trilde door me heen, en met weer dat gevoel van benijding zag ik de wagens na. Die daàr wisten, — wisten, waren doorgedrongen tot het zoet geheim.

Wie mij 't eerst op „Eik en Duinen” heeft gebracht, ik weet 't niet. Maar die heeft me ontzaggelijk veel heerlijke herinneringen geschonken. Als heel klein kind herinner ik me van „Eik en Duinen” niets; wel van de begraafplaats aan het einde der Kerkhoflaan. Me dunkt, ik zal zoo wat tien jaar geweest zijn, toen ik „Eik en Duinen” leerde kennen.

Op dien leeftijd begon ook reeds eenige vrijheid voor mij en mocht ik urenlang met kennisjes of mijn jonger broertje dolen door 's-Gravenhages schoone omstreken, zoodat ik op mijn vijftiende jaar naar waarheid kon getuigen, dat geen plekje tusschen het Wassenaarsche Slag en den Hoek van Holland, landwaarts in tot Delft, mij vreemd was.

O, die heerlijkheid, als ik dan mezelve weer had toegestaau, naar „Eik- en Duinen” te gaan! Want een gang daarheen bleef altijd het karakter van een gunst, een extra heerlijkheid behouden, nu mijn ouders aan een kerkhofgang eenmaal dat karakter verleend hadden.

Schrijvende dit, aan Rotterdam en aan huis gebonden door drukke bezigheden, maatschappelijke verplichtingen, voel ik mijn hart krimpen van verlangen naar dit Paradijs mijner jeugd. Geen plek tusschen het Wassenaarschen Slag en den Hoek van Holland kan mij deze krimpeling van verlangen, dit besef van verlies geven als „Oud-Eik en Duinen”.

O, — nu zullen de boomen hun ontbladerende takken heffen hoog in de stille, blauwe herfstlucht — zachtken zullen de gele blaren neerdalen op de graven — nergens zullen de weemoedige najaarsbloemen bloeien als daar: herfstseringen, asters, chrysanthen.

Nu was ik degene, die gunsten verleenen kon. Nu had ik te zeggen, wanneer mijn broers en mijn zuster naar „Oud-Eik en Duinen” mochten.

Van zooveel invloed is dit jeugdgemijmer op me geweest, dat, toen er eenige jaren van zwaar lichamelijk lijden voor me aanbraken, ik er een zoete troost in vond, te denken en me voor te spiegelen, dat ik nu *dood* zou gaan. Ik schreef op, hoe ik mijn graf wou hebben, zooals 't graf van die Engelsche dame op Oud-Eik en Duinen, een randje opstaande marmarsteentjes, die een violenbed omsluiten.

Gedurende die twee jaren was degene, die me het naaste stond, een vriendje van mijn eigen leeftijd, die ook zwaar lichamelijk leed door de gevolgen van een ongeval, waarbij hij gruwelijk verminkt was. Wij troostten elkander met ons zeker weten, dat we nu dood zouden gaan, en heerlijke uren, vol bevrijd-zijn van lijden, brachten we op Eik en Duinen door, waar we het betreurden, dat we niet Oud-Roomsch waren, omdat we nu niet mettertijd op het mooiste plekje van heel Eik en Duinen begraven zouden worden.

Ik was zestien jaar, toen ik mijn volkomen gezondheid herwon, doch de Dood verloor niets van zijn belangwekkendheid voor me. Mijn eigen verdere gedachten over Dood doen nu niets meer ter zake, omdat ik 't over wat *kinderen* van den Dood denken, wil hebben.

De kinderen in mijn omgeving bestudeerde ik en lette er nog eens apart op, wat ze van Dood en doodzijn dachten. En, ofschoon ik wel nooit dien grooten invloed vond, dien de Dood op *ons* uitgeoefend had, merkte ik vele malen op, dat de Dood voor kinderen iets van hooge gewichtigheid is, waartoe ze vol vertrouwen naderen.

Van een meisje van vijf jaar, dat met haar broertje zat te keuvelen, ving ik eens de volgende woorden op:

„En als de Papa en de Mama nou eens dood gaan?”

Ze sprak het woord *dood* met een diepen klank van eerbied uit.

Ernstig zwijgen tusschen de twee; beiden peinzen.

Toen het broertje: „Dan zouden we eerst erg huilen en dan zouden we broertje meenemen (het broertje was eenige maanden oud) en dan zouden we beneden naar de kassa gaan en al het geld aan juffrouw Wouters vragen en dan zouden we in een rijtuig stappen en wegrijden.”

Een jongetje van vijf jaar gaat met zijn moeder naar een confectiewinkel om kieltjes te passen. Hij toont bijzonder veel trek te hebben in een zwart buisje, dat de moeder juist, zonder aan passen te denken, heeft terzijde gelegd.

„Ik wil dat hebben!” zegt hij.

„Waarom?”

Hij zwijgt. Het moet hem nog eens gevraagd worden. Aarzelend komt er dan: „Als U of Pa dan eens dood gaan, dan heb ik vast een zwart buisje.”

Ik wandel met een klein jongetje (4 jaar) in de Boschjes en sta hem toe, op een zandplek te spelen. Zelf ga ik lezen. Het kind is pas weken lang, iederen dag aan het ziekbed van een oude tante geweest. Nu is de tante dood. Het kind werkt vol ijver in 't zand en ik vergeet het voor een poosje.

Dan komt hij bij me en zegt: „Kijk! de dooie handen van tante Tootje!” Het kind had een paar zwartzijden handschoenen van zijn moeder in den zak gehad, had die thans met zand gevuld en met de polsen in de aarde gestoken, zoodat het tot mijn ontzetting lijkt, of iemand onder de aarde worstelt om eruit te komen. Ga nu zelf maar na, hoe diep de Dood op het kind heeft ingewerkt, hoeveel 't kind gepiekerd moet hebben, om tot deze handelingen over te gaan.

Een kind (6 jaar) versiert de kamer ter eere van zijn vaders verjaardag. Om de portretten en schilderijen hangt hij kransjes van klimoptakken. Drie portretten blijven onversierd. „De dooien hoeven niet versierd te worden,” zegt hij minachtend. Dat was de eenige maal, dat ik bij kinderen minachting vond voor de dooden. Daardoor kan ik mijn stelling, dat kinderen den Dood als iets van uiterste wichtigheid beschouwen, natuurlijk niet opgeven.

Een jongetje van vijf jaar had een neef van even in de twintig. Die twee waren de innigste maatjes. Zijn neef nam hem op het stuur zijner fiets overal mee heen, roeide met hem, stoeide met hem, leerde hem allerlei kunstjes, leerde hem bramen zoeken, nestjes vinden, ging met hem baden in zee, zwemmen in het bassin, — kortom, bereidde den kleinen jongen eenvoudig een paradijs. De moeder van den kleinen jongen regeerde hem heelemaal met behulp van den neef, Max. „Je mag niet naar Max! Pasop, ik zal 't Max zeggen,” was al genoeg om hem, die een rakker van de bovenste plank was, in toom te houden. Max werd ziek en de kleine jongen kwam nu elken middag op Max' studeerkamer, waar de neef op een rustbed lag. Dat moeten ook gouden uren voor den kleine geweest zijn. Want Max liet hem platen kijken, las hem voor, knutselde voor hem, bewaarde van al de vruchten en 't lekkers, dat hij kreeg voor hem, en elken dag ging de kleine jongen met zijn zakken vol, een vurigen blos van gehad plezier op de wangen naar huis.

Op zekeren dag zei zijn moeder: „Jantje, je kan van middag niet naar Max, hij is veel zieker en moet nu in 't Ziekenhuis weer beter gemaakt worden”. Jantje hoorde haar met verschrikte oogen aan.

Twee dagen later was Max dood. De moeder wist niet, hoe ze 't het kind zou uitleggen, en zei toen maar niets. Na de begrafenis bracht ze Jantje weer in 't huis van Max, en de kleine jongen was een heele troost voor Max' moeder voortaan. Vreemd genoeg vroeg of zei 't kind niets over Max, ofschoon met Max toch zoo heel veel uit zijn leventje was verdwenen. De moeder, die nog altijd niet wist, hoe ze 't kind uit zou leggen, dat Max dood was, zei ook niets, evenmin als Max' eigen moeder, en zoo meende men, dat het kind zijn neef nu geheel ging vergeten, ofschoon niemand dat van zoo'n intelligent kind kon begrijpen.

Op zekeren dag, wel drie maanden later, ging de moeder met Jantje de trap van Max' huis af. „Moeder —” begon Jantje. „Wat is er?” „Niets —” antwoordde hij en sloeg zichzelf op den mond, alsof hij wat onvoorzichtigs had gezegd.

Maar toen de huisdeur eenmaal achter hen dicht was, zei hij: „Waar is Max toch?”

„Max is heel erg ziek”, begon de moeder weifelend.

„Dan is Max dood”, kwam het kind nu plechtig en vol overtuiging, alsof hij nu opeens zekerheid kreeg, van wat hij

allang vermoed had. Voortaan sprak hij weer van Max, maar zooals men over een doode spreekt: „Met Max deed ik dit — Max deed zóó — Weet u nog wel, moeder, met Max —.”

Voor zichzelf had hij dus heelemaal uitgemaakt, wat de ziekte van Max en diens lange afwezigheid beduidde, ofschoon zijn moeder maar niet begreep, waar hij dat begrip van dood-zijn had opgedaan.

Waar een enkele maal een kind vrees toonde, als er over Dood en dood-zijn werd gesproken, daar bleek me steeds, dat de een of andere domme volwassene bezig was geweest, den Dood als een zeker soort boeman te gebruiken. Een kind van zes jaar uit mijn omgeving werd van den bok van een rijtuig geslingerd, waarvan het paard op hol was geslagen. De wielen bezorgden den jongen een afschuwelijke hoofdwond en een hersenschudding. Toen hij weer tot bewustzijn kwam, jammerde hij altijd door: „Ik zal toch niet doodgaan? Ik zal toch niet doodgaan?” en dat vol angst, zoodat niemand begreep, hoe zoo'n jong kind zoo'n angst voor den dood kon hebben. Later bleek, dat zijn kindermeid hem bij zijn wildheid telkens gewaarschuwd had met een: „Pas op! als je valt, dan ga je dood! Als je zoo wild bent, zal je nog eens een ongeluk krijgen, dat je dood gaat!” Maar waar de kinderen niet verkeerd beïnvloed worden, daar naderen hun gedachten Dood en dood-zijn zoo vertrouwelijk, dat volwassenen hen daar vaak om beïnvloeden kunnen.